

5. Харьковский государственный университет имени А.М. Горького за 150 лет: 1805–1955 / [А.Г. Слюсарский, В.И. Астахов, И.Я. Мирошниченко и др.]. – Х. : Изд-во ХГУ, 1955. – 387 с.

ІГНАТЬЄВА А.І.

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В СПАДЩИНІ Я.П. РЯППО

Концепцією професійно-технічної освіти, проект якої широко обговорюється нині українськими освітянами, визначено принципові положення щодо практичної спрямованості фахової підготовки, узгодження змісту професійної освіти з потребами соціально-економічної та виробничо-промислової сфери. Міністр освіти і науки, молоді та спорту у численних виступах і доповідях на колегіях МОН України неодноразово наголошував на доцільності педагогічної ретроспекції науково-педагогічної спадщини українських просвітників в організації професійної освіти.

Налагодження конструктивного, взаємовигідного партнерства між навчальними закладами, роботодавцями та органами влади дасть змогу залучити додаткові ресурси для розвитку системи професійної освіти, зробити її більш відкритою, ефективною, такою, що адекватно реагує на виклики сьогодення. На це спрямовано і програми науково-дослідної роботи кафедр загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, теорії та методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Серед просвітників, українських громадських діячів в освітній галузі цікавим є досвід Я.П. Ряппо, який обстоював матеріальний прагматичний підхід в організації професійної освіти у 1920-і рр. в Українській республіці.

Фундаментальні проблеми теорії становлення професійної освіти в Україні розкрито в працях В.Л. Борисова, Р.Г. Вендровської, О.В. Глузманна, О.Г. Дзевєріна, С.Т. Золотухіної, О.М. Микитюка, І.Ф. Прокопенка, О.В. Сухомлинської та ін. Однак безпосередньо внесок Я.П. Ряппо в розроблення питань професійної освіти не був предметом окремого цілісного аналізу.

Мета статті – проаналізувати погляди Я.П. Ряппо на організацію професійної освіти.

Автором матеріального напрямку професійної освіти вважають англійського філософа-позитивіста, психолога і педагога Г. Спенсера (1820–1903 рр.) [8, с. 84]. Завдання професійної школи, на його думку, полягає в тому, щоб озброїти людину знаннями, пов'язаними з основними видами її діяльності. Беззаперечно позитивним у його поглядах було те, що він відстоював ідею реальної освіти, виховання людини, підготовленої до життя. Г. Спенсер вимагав, щоб зміст і методика навчання відповідали принципу наступності, щоб навчання йшло від простого до складного, від

конкретного до абстрактного, від практики до теорії. Як і Ж-Ж. Руссо, Г. Спенсер вважав за необхідне ставити учня в становище дослідника, вчити його робити самостійні висновки [8, с. 141]. Поява концептуальних ідей Г. Спенсера була об'єктивно зумовлена процесом розвитку капіталістичних відносин, науки й техніки, машинного виробництва. Ці ідеї були новими та прогресивними, мали потужний позитивний потенціал розвитку освіти.

Ідеї Г. Спенсера про розвиток професійної освіти, пов'язаної з потребами життя, здобували широку підтримку в УСРР. Велику підтримку та подальший теоретичний розвиток ці ідеї набули в працях керівників Наркомосу УСРР Г.Ф. Гринька та Я.П. Ряппо.

Це стосується, насамперед, матеріального підходу до освіти, запровадження професійного напрямку її розвитку, поєднання в ранньому віці загальної освіти з професійною, спрямованості навчання на підготовку дитини до потреб реального життя, заміни авторитарної педагогіки на педагогіку співробітництва, задоволення економічних потреб дитини та її соціальний захист, розроблення нових форм організації дитячого колективу тощо.

З'ясовано, що в Програмі РКП(б) передбачалося знайомити в теорії та на практиці учнів загальної школи “з усіма головними галузями виробництва” та проводити “тісний зв'язок навчання із суспільно-продуктивною працею” [3, с.47].

Значне погіршення економічного становища в Україні, з одного боку, і прихід до керівництва Наркомосом Г.Ф. Гринька та його прибічника Я.П. Ряппо – з іншого, привели до того, що на початку 1920 р. концепція та модель професійної освіти були радикально переглянуті на основі нового матеріального напрямку, спрямованого на виховання людини з професійною освітою, підготовленої до потреб реального життя.

Загальноосвітня спрямованість освіти замінювалася професійною. Професійна підготовка починалась у ранньому віці та поєднувалась із загальною освітою. Принцип політехнізму за ініціативи Я.П. Ряппо відкладався на майбутнє та розглядався як перспективна мета [5, с. 24]. Але перехід до політехнічної освіти повинен був здійснитися не від загальної, а від професійної.

Єдина трудова школа обмежувалася семирічкою та передбачала паралельну професійну спеціалізацію, починаючи з п'ятого класу. Над школою-семирічкою будувалася дворічна професійна школа, яка була покликана замінити старші класи єдиної трудової школи, поєднати загальну освіту з професійною, забезпечити надання спеціальної підготовки в ранньому віці. Спочатку Я.П. Ряппо пропонував замінити загальну школу навчальним дитячим будинком, оскільки в досліджуваний період сім'я переживала соціокультурну кризу й не вирішувала виховних завдань [6, с. 23].

У розробленій за участю Я.П. Ряппо моделі підготовки спеціалістів з вищою освітою замість університетів створювалися вузькопрофільні

інститути, паралельно з якими функціонували технікуми, які вважалися базовим типом вищого навчального закладу. Модель освіти в УСРР передбачала наявність паралельної допоміжної гілки: чотирирічка – школи учнівства різних типів – вечірній робітничий технікум, створювалися безпосередньо на виробництві [7].

Розробку альтернативної концепції та моделі освіти в УСРР керівництво Наркомосу мотивувало намаганням наблизити систему освіти до реалій життя й потреб економіки; посиленнями на досвід Німеччини та США у підготовці спеціалістів; відірваністю від життя старої загальної школи.

У 1920–1922 рр. прибічники матеріального підходу визнали необхідність переходу в майбутньому до політехнічного принципу навчання й гарантували загальноосвітню підготовку дітей на рівні семирічки.

Незважаючи на те, що концептуальний підхід Наркомосу України відверто страждав лівим радикалізмом стосовно школи як форми організації навчального, виховного та трудового процесів, а також надмірною захопленістю вузькопрофільною підготовкою спеціалістів, що шкодило здобуттю загальноосвітніх знань, він мав суттєві переваги та багато в чому був доцільним. Такий підхід мав потенціал розвитку професійної школи в майбутньому, про що свідчать сучасні проблеми оновлення професійно-технічної освіти в Україні, узгодження програм підготовки з вимогами ринкової економіки. На відміну від концепції освіти РСФРР, український варіант був більш реалістичним, враховував регіональну та національну специфіку. Концепція освіти в УСРР мала чітку соціальну спрямованість. Відкриті, денні, навчальні дитячі будинки, дитячі містечка, дитячі клуби, майданчики, комуни, колонії надавали соціальний захист не тільки сиротам, але й дітям, батьки яких були не в змозі прогодувати та доглядати своїх дітей. Наявність паралельної гілки в моделі освіти УСРР (чотирирічка – школи учнівства різних типів – вечірній робітничий технікум) дозволяла підлітку в п'ятнадцять років мати робочу спеціальність, гарантоване працевлаштування та можливість у майбутньому здобути вищу освіту без відриву від виробництва.

У ході вивчення матеріалів з обраної теми встановлено, що з покращенням економічної ситуації в 1923 р. Наркомос України відмовився від концептуальної ідеї заміни єдиної трудової школи навчальним дитячим будинком і зробив її базовою формою загальної освіти. Школи учнівства стали розглядатися вже не як вузькопрофільні спеціальні заклади ремісничого типу, а як навчальні заклади, що поєднують у собі загальну та професійну підготовку, де гарантувався базовий рівень знань семирічки. Наркомос України поступово розширив обсяг навчального часу на загальноосвітню та теоретичну підготовку у професійних школах, збільшивши термін навчання спочатку до трьох, а потім до чотирьох років. Це дало змогу ліквідувати ті недоліки, що мали місце в роботі навчальних закладів цього типу. Уперше в Радянському Союзі було досягнуто десятирічного

рівня загальноосвітньої підготовки (семирічка плюс професійна школа), а також оптимального поєднання загальної та спеціальної освіти в ранньому віці. Завдяки наявним профільним вертикалям вдалося досягти безперервності, послідовності й наступності професійної підготовки.

Беззаперечні успіхи української системи освіти, її ефективність, економічність та прагматизм, націленість на конкретні результати змушені були визнати не тільки в Україні. У другій половині 1920-х рр. Наркомос Росії вдався до вивчення досвіду роботи освітніх установ в Україні й почав застосовувати його в Росії. У старших класах єдиних трудових шкіл було введено виробничу спеціалізацію, у школах учнівства досягнуто оптимального поєднання загальної та професійної освіти, почалося створення перших шкіл-десятирічок [4, с. 49].

У доповіді на X сесії ЦВК СРСР 16 жовтня 1927 р. А.В. Луначарський указував на досягнення української системи освіти, виступав за впровадження десятирічки (семирічка, потім – трирічна професійна школа) й оптимальне поєднання в українській профшколі спеціальної та загальної підготовки. “Ми самі, – заявив він, – наблизились останнім часом до українського типу і ось чому. Наша дев’ятирічка не дає людину, підготовлену до життя, а дає людину, підготовлену лише на шляху освіти. Що таке взагалі освічена людина? Це дилетант і базікало. Якщо окрім загальної освіти вона не здобула ще спеціальної освіти, то нікуди не годиться” [2].

На наш погляд, українська концепція та модель освіти, розроблені Г.Ф. Гриньком і Я.П. Ряппо, удосконалені в ході практичної роботи протягом 20-х рр. ХХ ст., були оптимально прагматичними, наближеними до потреб економіки й реалій життя, вдало поєднували загальну та професійну освіту, мали чітку соціальну спрямованість, що було принципово важливим в умовах перехідного періоду. Цікаво, наприклад, що Я.П. Ряппо виступав за обов’язковий тісний зв’язок теоретичної і практичної професійної підготовки, пропонував обирати претендентів для продовження навчання й підготовки лише тих студентів, які за період навчання досягли конкретних результатів, мали позитивні відгуки з місця проходження практики і стажування. Але, незважаючи на це, у 1930-х рр. відбулося руйнування оригінальної, прогресивної системи освіти в УСРР. У липні 1928 р. Пленум ЦК ВКП(б) прийняв рішення про уніфікацію системи підготовки спеціалістів [3, с. 141]. Це рішення було першим кроком на шляху знищення самобутньої системи освіти, що сформувалася в УСРР протягом 20-х рр. ХХ ст., а 11 вересня 1929 р. ЦВК і РНК СРСР прийняли постанову “Про встановлення єдиної системи індустріально-технічної освіти” [3, с. 170].

Висновки. Сьогодні значення досвіду Я.П. Ряппо щодо створення моделі професійної освіти на основі матеріального підходу видаються вкрай значущими. Цей досвід дасть змогу подолати серйозні недоліки професійної освіти, такі як невідповідність якості професійної освіти сучасним технологіям виробництва; поглиблення структурних диспропорцій

у підготовці робітників і попиту на них на ринку праці; неефективність механізму управління та фінансування професійної освіти.

Оновлення системи вищої професійної освіти, що вже має позитивні результати, частково враховує досвід концепції та моделі освіти 1920-х рр.: уведення ступенів навчання, надання технікумам статусу вищої школи, забезпечення професійної наступності на різних стадіях навчання тощо. У зв'язку зі значним скороченням мережі професійно-технічних училищ, на наш погляд, слід творчо використати досвід організації професійних шкіл, які б надавали випускникам у віці 16 років загальну освіту та певну спеціальність за економічно вигідним профільним спрямуванням (бухгалтера, програміста, продавця тощо). У сучасних економічних умовах для багатьох сімей фактор ранньої спеціалізації є єдиним законним шляхом забезпечити молоді гідне життя. Раннє поєднання загальної та спеціальної освіти дасть змогу заощадити певну частину бюджетних коштів.

Подальшого вивчення потребують питання використання історичного досвіду забезпечення якості професійно-технічної освіти через стажування й відновлення професійних характеристик учнів; модернізації управління професійно-технічною освітою; підвищення престижності робітничих професій.

Література

1. Гринько Г.Ф. Очередные задачи советского строительства в области просвещения / Г.Ф. Гринько. – Харьков, 1920. – 126 с.
2. Луначарский А.В. Десять лет культурного строительства в стране рабочих и крестьян / А.В. Луначарский. – М. ; Л., 1977. – С. 12–18.
3. Народное образование в СССР : сб.: 1917–1973 гг. – М., 1974. – 334 с.
4. Програма Російської комуністичної партії (більшовиків). КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: 1917–1924. – К., 1979. – Т. 2. – С. 37–58.
5. Ряппо Я.П. В защиту советской высшей школы / Я.П. Ряппо. – Харьков, 1923. – 35 с.
6. Ряппо Я.П. Реформа высшей школы на Украине в годы революции (1920–1924) / Я.П. Ряппо. – Харьков, 1925. – 145 с.
7. Ряппо Я.П. У чому головні розбіжності між системами народної освіти УСРР і РСФРР / Я.П. Ряппо // Наука і освіта. – 1929. – 24 березня. – С. 2.
8. Хрестоматия по истории зарубежной педагогике. – М. : ВЛАДОС, 2004. – С. 112–124.